

Replikker til kommentarerne

Arne Poulsen

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Når jeg tidligere har forelagt problemet med de kontradefinerede begreber for andre, har jeg typisk fået to typer af svar. Nogle har svaret: "Det passer ikke. Der er ingen begreber, som er kontradefinerede." Andre har svaret: "OK. Der er nogle begreber, som er kontradefinerede, men det spiller ingen rolle for psykologien". Kommentarerne til måltiklen indeholder ikke disse to typer af svar. Tværtimod gives der udtryk for accept af de grundlæggende argumenter i analysen, mens der i forskellig grad udtrykkes uenighed i analysens delkonsekvenser for den psykologiske forståelse af personlighedspsykologiens store ord, spændende fra de kommentarer, der udtrykker enighed i de fleste af delkonsekvenserne, men uenighed i en eller to af dem, til de kommentarer, der udtrykker uenighed i de fleste af delkonsekvenserne. Denne enighed/uenighed fordeler sig således:

Alle otte kommentatorer accepterer selve sondringen mellem direkte og kontradefinerede begreber. Preben Bertelsen accepterer desuden de fleste delkonsekvenser, undtagen selvet. Per Aage Brandt omformulerer grundlaget for sondringen, idet han tager udgangspunkt i det, der i måltiklen hedder betingede og ubetingede kontekster, men i hans fremstilling ligger skillelinien mellem begreberne nøjagtig det samme sted og konsekvenserne er de samme. Finn Collin accepterer de fleste delkonsekvenser, undtagen bevidsthed. Ole Dreier accepterer sondringen, der hvor den bruges i måltiklens afsnit om personlighedsudvikling, hvorimod han finder, at den halter i de afsnit, der ikke handler om personlighedsudvikling. Erik Schultz giver en glimrende genfortælling af sondringen, der er helt i måltiklens ånd, men stiller spørgsmål ved dens betydning for identitetsbegrebet. Jan Tønnes Hansen og Søren Willert accepterer de kontradefinerede begrebers logik, men siger, at personlighedspsykologiens store ord alligevel kan anvendes fornuftigt i ubetingede kontekster, nemlig som direkte definerede fænomener. Boje Katzenelson siger dels, at de kontradefinerede begrebers logik fører til situationisme, hvis den udstrækkes til at omfatte adfærdsdispositioner, dels at de omvendte ord godt kan bruges som sande eller falske beskrivelser i ubetingede kontekster.

Fem af kommentatorerne udtrykker hel eller delvis enighed med måltiklen i advarslen mod anvendelse af kontradefinerede begreber i ubetingede kontekster og i at en sådan anvendelse bidrager til vildledende diskurser om det psykiske: Bertelsen, Collin, Dreier, Willert og til dels Hansen. To af kommentatorerne udtrykker uenighed i denne advarsel, nemlig Brandt og Katzenelson.

I det følgende vil jeg tage kommentatorernes enkelte indvendinger op.

Er personlighedspsykologiens store ord altid kontradefinerede?

Med personlighedspsykologiens store ord menes der de syv grupper af ord, der er nævnt i artiklen (de "omvendte" ord) plus eventuelt rationel og sund. Derimod tænkes der ikke på de basale fem faktorer ("the big five") i Costa & McCrae's model, som Dreier henviser til, selv om nogle af disse, specielt åbenhed, indeholder problemer, der kan beskrives med de kontradefinerede begrebers logik. En anden forskel mellem de omvendte ord og de fem store er, at de omvendte ord er normative pr. definition, mens de fem store kun er normative i konkrete empiriske sammenhænge. En tredje forskel er, at de omvendte ord både i folkepsykologien og i personlighedspsykologien bruges som betegnelser for almenmenneskelige mål for personlighedsudviklingen. Det er klart, at der er en eller anden sammenhæng mellem det, at de omvendte ord er normative pr. definition, og det at de er kontradefinerede.

Personlighedsstyrke og mentale kræfter. Hansen siger, at de omvendte ord i særlige sammenhænge også kan bruges i betydninger, hvor de ikke henviser til mentale tilstande, men til *mentale kræfter*, og at de i denne sammenhæng ikke er kontradefinerede. Selvom ordet 'mentale kræfter' giver associationer til New Age ideologi, kan jeg acceptere begrebet, hvis det er ment således: De omvendte ord kan bruges til at henviser til mentale kræfter, når de ikke henviser til fraværet af bestemte tanker, følelser eller hensigter, men til tilstedeværelsen af bestemte drivkræfter, dispositioner eller selvorganiseringsdynamikker. Og det, at de omvendte ord kan henviser til mentale kræfter, gør ikke teorien om de kontradefinerede mentale tilstande mindre rigtig, men det gør den mindre betydningsfuld.

Ja, det er rigtigt, at vi kan tale om frihed, tryghed eller autenticitet som mentale kræfter snarere end som oplevelseskvaliteter. Det er det, vi gør til daglig, når vi taler om personers kvalitative egenskaber og kalder dem f.eks. 'personlighedsstyrke'. Men er det det, vi sædvanligvis gør i dagligsproget? Og hvornår gør vi det? Vi taler i dagligsproget om frihed, tryghed eller selvtillid på to måder:

a) "Han er fri" i betydningen "Han er sluppet ud af sit dårlige ægteskab og føler sig fri". "Hun er tryk" i betydningen "Hun er sluppet af med sin voldelige ægtemand". "Han har selvtillid" i betydningen "Han tror, han kan klare den eksamen". Men netop fri, tryk eller selvtillidsfuld i en bestemt betydning, ud af en million andre betydninger, sådan som Schultz viser det i sin gode illustration med pigen, der ikke er utryk, i modsætning til pigen fra Alien-2. I disse eksempler er

der tale om kontraderede mentale tilstande, og ordene "siger kun noget", hvis der forudsættes en bestemt betinget kontekst.

- a) b) "Han er fri" i betydningen "Han har de mentale kræfter, eller personlighedsstyrken, til at bryde ud af snærende bånd af den slags, der tit forekommer i menneskers liv, selvom det koster ham dyrt". "Hun er tryk" i betydningen "Hun har personlighedsstyrken til ikke at blive bange eller flippe ud i farlige situationer af den slags, der tit forekommer i menneskers liv". "Han har selvtillid" i betydningen "Han har personlighedsstyrken til ikke at krakelere, når han befinder sig i testsituationer af den slags, der tit forekommer i menneskers liv".
- b) er kontekstbundne beskrivelser. De fortæller, at der er bestemte barrierer, som Brandt kalder det, der er blevet overvundet. b) er mindre kontekstbundne. De beskriver de kræfter, som personen har til rådighed til at overvinde bestemte typer af barrierer. Men selvom de er mindre kontekstbundne end a), giver de stadigvæk kun mening, hvis man vedkender sig de kontekster, der er nævnt i forbindelse med "tit forekommer i menneskers liv", d.v.s. barrierer af en bestemt type. Beskrivelserne i b) er givetvis berettigede i visse sammenhænge, men det er beskrivelser af den art, der fører til den opfattelse, at personligheden består af "mentale muskler", som Dreier siger med en henvisning til Harré. Udtrykket mentale muskler er lidt dobbelttydigt. På den ene side får det os til at afvise dette billede af personligheden. På den anden side har vi måske faktisk et sådant billede af personligheden, ligesom vi faktisk oplever mennesker som havende adfærdsdispositioner, sådan som Katzenelson rigtigt påpeger.

Jeg tror ikke, at beskrivelserne af typen b) udgør et stort problem. Vi har i vores samfund efterhånden lært at give delvist dekontekstualiserede personbeskrivelser af selv og andre, selvom vi er tilbøjelige til at glemme, at evnen og tilbøjeligheden til dekontekstualiserede personbeskrivelser langtfra er almenmenneskelig. Men jeg tror, at beskrivelser af typen b) udgør et problem, når de fra autoritativ side udtales for ofte i en ubetinget modus. Så fører de til den implikatur, at der er tale om en til fri, tryk eller selvtillid svarende mental muskel, hvilket måske i sig selv ikke er så slemt. Men eftersom der ikke er nævnt noget arbejde, som muskelen udfører, ingen betingende kontekst, ingen modstand, opfattes muskelen som en mental tilstand, en oplevelseskvalitet: Jeg kan mærke min frihedsmuskel, når jeg pumper den.

Stemninger. Willert accepterer mållartiklens logik og karakteristikken af psykosnak, men er til gengæld uenig i nogle af de konkrete fænomenologiske overvejelser. Han fremhæver, at vi kan foretage selvtilskrivninger om grundstemninger, der ikke er kontraderede. Disse stemninger behøver ikke blot at være vrede, glæde eller forurretelse. De kan også bestå af stemninger, der betegnes med de omvendte ord. Willert nævner tryk/tillid/sikkerhed. Jeg vil tro, at Willert mener, at "stemningsargumentet" også kan anvendes på et par, men ikke alle, af de 7 store ord, og at det er et argument, der vedrører den overordnede teoris rækkevidde, mere end dens korrekthed. Argumentet går ud på, at man kan have den oplevelse, at man en dag grundlæggende er mere trykt tilstede i verden end på de

omkringliggende dage, og at man kan have tilsvarende kropslige tryktryghedsfølelser.

Stemningsargumentet har en indlysende intuitiv appel, og det undrer mig, at der ikke er flere, der har fremhævet det. Årsagen er måske, at mållartiklens voldsomme fremfærd mod psykosnak og føleri ikke ligefrem inviterer til introspektive argumenter.

Der er forskellige mulige svar på argumentet:

- 1) Så lad gå da, bare stemningsargumentet ikke bliver brugt for meget.
- 2) Nok kan stemningen tryktryk opleves som en følelse i sin egen ret, og ikke som en følelse af, at bestemte trusler er forsvundet. Men er den ikke *i virkeligheden* forårsaget af en intuitiv erkendelse af, at nogle dårligt definerede trusler er forsvundet? F.eks. af den fornemmelse, det giver, når en truende influenza ikke blev til noget, knægten har ringet hjem fra feriekoloni og er glad, man har fundet en metode til at håndtere en opgave, man længe har været bekymret for, eller trusler, man knap nok ved, hvad er, men man ved, at de er pist væk. Willert åbner selv muligheden for dette modargument i sin beskrivelse: "-- mere trykt tilstede i verden end på de omkringliggende dage" (er det i virkeligheden en oplevelse af, at de omkringliggende dages utryktryk er forsvundet?). "-- den tryktryk - i modsætning til nervøsitet, indre uro - hvormed jeg håndterede den pågældende dags tilskikkelser på". Her må Willert indrømme, at selvom tryktryk måske ikke opleves via sin modsætning, så beskrives den via sin modsætning.
- 3) Når der siges tryktryk, menes der tit tryktryksymboler, f.eks. lækre møbler, blive holdt om og nusset på en beskyttende måde, fysisk komfort, en god cykelhjælm, etc. Den følelse, der er rettet mod selve tryktryksymbolerne, er naturligvis direkte defineret, ikke kontraderet.
- 4) Stemninger á la tryktryk og frihed kan i særlige tilfælde være direkte definerede, men der eksisterer den risiko, som Bertelsen påpeger, at den der overtager en diskurs om tryktryk og frihed som noget efterstræbelsesværdigt, bringes til at tro, at der enten er en særlig instans i psyken, der skal sørge for tryktryk og friheden, eller at utryktryk og ufrihed er det normale, allestedsnærværende. Der er ikke langt fra denne tro til den af Ziehe beskrevne jagt på intimitet og intensitet.

Disse fire svar ophæver ikke stemningsargumentet, men de modificerer det.

De store ord som adfærdsdispositioner. Katzenelson siger, at nok henviser de store ord tit blot til aktuelt forekommende adfærd, og i disse tilfælde retter de sig efter logikken for kontraderede mentale tilstande. Men sommetider henviser de til adfærdsdispositioner. Han fremhæver 'integritet' som eksempel. Ligesom vredladden er integritet en adfærdsdisposition, som nogen mennesker har meget af, andre lidt. Og når integritet er en adfærdsdisposition, er den ikke mere kontraderet end vredladden. Den ville i princippet kunne måles, ligesom vredladden, selvom det ville være svært.

Det foreløbige svar på dispositionsargumentet er, at selv om vi forsøgsvis betragter integritet som en adfærdsdisposition, så er den kontraderet, i modsætning til vredladden. Den

vredladne er tilbøjelig til at gøre noget bestemt, nemlig fare op, skælde ud, se bister ud, når han bliver udfordret. Den integrerede er derimod *utilbøjelig* til at gøre noget bestemt, når han bliver udfordret, nemlig *utilbøjelig* til at handle i uoverensstemmelse med det, han står for. Så kunne man indvende, at *utilbøjelighed* til at handle i uoverensstemmelse med det, man står for, er identisk med *tilbøjelighed* til at handle i overensstemmelse med det, man står for. Det er det ikke. Enhver handler i overensstemmelse med det han står for, når der ikke er nogen gevinst ved at gøre det modsatte. Hvad skulle han ellers gøre? Derfor kan selve den integrerede adfærd ikke beskrives ved at henvise til det, personen gør, men kun ved at henvise til det, personen ikke gør i visse situationer, ligesom vi ikke kan beskrive pigens ubekymrethed i Erik Schultz eksempel, men derimod den anden piges bekymrethed. Og derfor er også dispositionen for at være integreret kontradefineret.

Man kunne måske tænke sig dispositionsargumentet kombineret med Hansens argument om mentale kræfter: At være integreret er at have en særlig personlighedsstyrke til at modstå visse fristelser, som svagere sjæle bukker under for. I så fald forekommer det mig mere hensigtsmæssigt at beskrive personen ved at beskrive de fristelser, han modstår, ligesom vi får mere at vide om Jesu' personlighed ved at høre om fristelserne i ørkenen end ved at høre selve hans personlighedsstyrke

beskrevet i en ubetinget modus, dvs. uden at høre om fristelserne.

Advarslen mod pseudotilskrivninger og psykosnak

I artiklen defineres en pseudotilskrivning som en tilskrivning af en kontradefineret mental tilstand, der foretages i en ubetinget modus. Med grundlag i pragmatikkens teori om konversationsimplikaturer og empiri om, hvordan pragmatisk baserede kommunikationsforstyrrelser fører til, at princippet "blaming the listener" træder i kraft, udledes det, at pseudotilskrivninger fører til *enten* gætterier om en betingende kontekst *eller* antagelse om, at det kontradefinerede begreb i virkeligheden er direkte defineret. Derefter hævder artiklen, dog uden at føre egentlig dokumentation for det, at begge typer af implikaturer kan bidrage til indledningen af en særlig diskurs, der kaldes psykosnak. Psykosnak er defineret ved, at den er igangsat på den omtalte måde, og den er karakteriseret ved, at deltageren enten gør sig overdrevne forestillinger om nødvendigheden af at reflektere over sit psykiske liv, som påpeget af Bertelsen, eller begrebsliggør det psykiske som ting.

<p>Fodbolddommeren handler i overensstemmelse med det han står for. Fodbolddommeren har høj integritet. <i>Han lader sig ikke så let intimidere til at dømmе til hjemmeholdets fordel.</i> Vi må ikke glemme, at der var mange tyskere i trediverne, der havde høj integritet. Nogle af dem blev henrettet under grusomme forhold.</p>	<p>Min étårige søn handler i overensstemmelse med det, han står for. <i>Her mangler der en moralsk udfordring, og der mangler de udviklingsmæssige forudsætninger for at opleve en moralsk udfordring.</i> Peters svigermor handler i overensstemmelse med det, hun står for. <i>Hvorfor skulle hun ikke gøre det? Det gør min étårige søn også. Altså må vi forestille os nogen moralske udfordringer, som hun lever op til.</i></p>
<p>Erik Schultz har identitet, idet han ikke er i tvivl om, hvem han egentlig er. Min attenårige søn er i identitetsmøratoriet, idet han er i tvivl om, hvem han egentlig er. For unge indvandrere kan etnisk identitet være en forudsætning for udviklingen af en personlig identitet.</p>	<p>Min femårige søn har identitet, idet han ikke er i tvivl om, hvem han egentlig er. Stenaldermanden havde identitet, idet han ikke var i tvivl om, hvem han egentlig var. Min femårige søn har ikke identitet, idet han ikke har gjort sig klart, etc. Stenaldermanden havde ikke identitet, idet han ikke gjorde sig klart, etc. <i>I alle fire tilfælde mangler den forudsætning, at omstændighederne ansporer personen til at spekulere over, hvem han egentlig er, ligesom der mangler den forudsætning, at omgivelserne har støttet personen i at udvikle de refleksive kompetencer og psykologiske værktøjer til at formulere tvivlen for sig selv.</i></p>
<p>Højlænderne i Skotland var et frihedselskende folk. <i>Vi ved jo, hvordan man prøvede at knægte Braveheart og Rob Roy.</i></p>	<p>Peters svigermor er meget frihedselskende. ??? <i>Da tilhøreren ikke kender nogen forudsætninger, må han opdigte noget, som Peters svigermor oplever som en begrænsning af sin frihed.</i></p>

Katzenelson benægter direkte, at psykosnak er et problem. Han siger, at vi orienterer os i den menneskelige virkelighed lige så fuldt og lige så ubesværet ved at tilskrive andre adfærdsdispositionen integritet som ved at tilskrive dem disposi-

tionen vredladenhed. Denne indvending er kun et argument mod advarslen mod psykosnak (eller rettere pseudotilskrivninger), hvis eksemplet faktisk handler om pseudotilskrivning, dvs. om integritet som kontradefineret begreb, f.eks. i betyd-

ningen utilbøjelighed til at handle i uoverensstemmelse med det, man står for, og hvor tilskrivningen foregår i en ubetinget modus, dvs. i en sammenhæng hvor det ikke er specielt relevant at medtænke nogen ansporing i personens liv til at handle i uoverensstemmelse med det, han står for.

Det er meningsfuldt at tale om integritet eller mangel på integritet hos en fodboldspiller i en fodboldkamp med et aggressivt hjemmepublikum, og det er endda meningsfuldt at tale om hans integritet også mellem fodboldkampene, fordi fristelsen til at dømmes til hjemmeholdets fordel eksisterer som meningsgivende forudsætning for tilskrivningen. Men hvad betyder tilskrivningen, hvis fodboldkonteksten ikke eksisterer som fælles gods? Det er måltartikelens formål at demonstrere, at modtageren af et kontekstfrit budskab om integritet enten må hitte på en kontekst selv eller må rekonstruere integritet som en tilbøjelighed til at foretage nogle særlige handlinger, integritetshandlinger, der kan beskrives i sig selv uden at henvise til nogen moralsk problematik. I skemaet står der på venstresiden en række udsagn, som er udsagt i en kontekst, der gør dem kommunikativt meningsfulde, hvilket i denne sammenhæng er det samme, som at de er udsagt i en betinget modus. På højresiden står nogle tilsvarende udsagn, men i en sammenhæng, hvor denne kontekst ikke eksisterer, eller hvor den ikke er kendt af tilhøreren. Udsagnene på venstre side kan være sande eller falske, netop fordi forudsætningerne for meningsfuldhed er overholdt, mens de på højre side hverken er sande eller falske, fordi disse forudsætninger mangler, hvilket samtidig betyder, at benægtelserne af udsagnene er ligeså lidt sande eller falske.

Katzenelsons indvending mod det risikable i psykosnak er kun relevant, hvis den går ud på, at vi orienterer os ved at foretage tilskrivninger og udsagn af den type, der står på højre side. Derfor vælger jeg at tro, at Katzenelson i virkeligheden tænker enten på tilskrivninger af direkte mentale tilstande, i lighed med diskussionen om de store ord som betegnelse for en art personlighedsstyrke, eller på tilskrivninger i en betinget modus, i lighed med skemaets venstreside.

Brandts indvending mod, at psykosnak skulle være noget særligt problem, skal ses på baggrund af, at han taler om psykosnak i en helt anden betydning end den, der defineres i måltartiklen, idet han med psykosnak mener folkepsykologiens ukvalificerede brug af psykologiske udtryk. I måltartiklen er psykosnak noget der har sit udspring i psykologiens ukvalificerede brug af hverdagslivets psykologiske udtryk.

Bevidstheden

Willert giver måltartiklen ret i, at det på den ene side kan give anledning til semantisk selvsving, hvis man antager, at det, at en persons handling er tilsigtet, fører til den antagelse, at personens handling nødvendigvis må have været ledsaget af en indre, fænomenologisk givne oplevelse af hensigt. På den anden side, siger Willert, er det ikke forvrøvlet at spørge en person, hvad han 'lige nu tænker på', 'har i hovedet', 'kan mærke', eller for den skyld hvad han havde til hensigt.

Nej, det er ikke spor forvrøvlet, tværtimod. Det er et seriøst psykologisk projekt at undersøge, hvad det er folk oplever,

føler, ved, tænker og har til hensigt, kort sagt hvad de er sig bevidst, hvad der er deres bevidsthedsindhold. Og hvis vi bruger ordet bevidsthed som en betegnelse for "det fænomen at vi kan være bevidst om noget, og føle og tænke noget, på en måde så vi kan sige noget om det, hvor uarticuleret det end måtte være", så må studiet af bevidstheden betragtes som en af psykologiens grundlagsdiscipliner, selvom det tyske ord *Bewusstsein* (bevidstværen) forekommer mere præcist. Willert har i skrift og tale fremsat betragtninger om bevidstværen, der forekommer mig særdeles perspektivrige.

Det er ikke denne bevidsthedsforskning, måltartiklen satiriserer over med udtrykket "at lede efter bevidstheden". Den betydning af ordet bevidsthed, artiklen sigter til, er den hyppigt forekommende betydning, hvor ordet bruges til at henvise til en særlig instans eller mekanisme eller kraft i psyken (eller hjernen), der er årsagen til, at vi er i stand til at føle, ville eller opleve eller være os noget bevidst. Det er en af måltartikelens konklusioner, at denne betydning af ordet bevidsthed er skabt af den type pseudotilskrivninger, som artiklen omtaler.

Sammenblanding af det pragmatiske og det semantiske

Collin anfægter også måltartikelens kritik af bevidsthedsbegrebet, dog på en anden måde, idet han siger, at hvor den anvendte metode duer til at analysere de andre problemer, duer den ikke til at analysere bevidsthed. Grunden er, at metoden her kommer til at sammenblende analyse af sprogbrugens pragmatiske egenskaber med analyse af begrebets semantiske egenskaber, en fejl som Searle kaldte "the assertion fallacy".

Jeg er fuldstændig enig i, at Searle's assertion fallacy er en fejl, og at det er en fejl af den art, som Searle og Collin nævner. Fejlen blev tit begået i lingvistikken i halvfjerdserne under de hidsige diskussioner, som den såkaldte pragmatiske vending medførte, specielt når man diskuterede den betydning som "presuppositions" o.l. har for semantikken. Men det er forkert at dømme 'assertion fallacy' mod måltartikelens fremstilling af sprogbrugen om bevidsthed. Det er nemlig ikke en påstand om de semantiske egenskaber, der kendetegner ordet bevidsthed. Det er en påstand om de semantiske egenskaber, som lytteren naturligt kommer til at tillægge ordet bevidsthed, når han udsættes for, og skal deltage i en dialog på grundlag af, den form for pseudotilskrivninger, som artiklen beskriver.

Det er helt rigtigt, at det er vigtigt at være opmærksom på risikoen for at begå the assertion fallacy i bestræbelser af denne art. Men bredt sagt adskiller artiklens ærinde sig fra en stor del af sprogfilosofiens ærinde på den måde, at førstnævnte skelner mellem to udgaver af semantiske egenskaber, de egenskaber som ordene har, slet og ret, og de egenskaber som tilhøreren tvinges til at tillægge dem, når han udsættes for pragmatiske forsyndelser. Det kontraderede er semantiske egenskaber, som nogle af ordene *har* (selvom jeg indrømmer, at "selv" og "bevidsthed" har de kontraderede egenskaber på en anden måde, end de øvrige kontraderede ord). Reifikationerne kommer af de semantiske egenskaber, som tilhøreren *tillægger* ordene. Dermed solidariserer måltartiklen sig

med lytterens position i modsætning til den form for sprogbrygsanalyse, der blot beskæftiger sig med, hvad udsigelse betyder slet og ret, og hvordan de pragmatiske forsyndelser fremkommer. Problemet er jo, at lytteren under normale forhold ikke er i stand til at identificere de pragmatiske forsyndelser som forsyndelser, men må tolke dem som meningsfulde og pragmatisk fejlfrie. Og for at kunne tolke dem som meningsfulde, må han reificere bevidsthedsbegrebet.

Kontraderinitioner i trækpsykologien

Dreier omtaler fem-faktor modellen inden for trækpsykologien, hvor de fem personlighedstræk består af neuroticisme/emotionel stabilitet, udadvendthed/indadvendthed, åbenhed/lukkethed, venlighed/antagonisme og samvittighed/urettethed. Han gør opmærksom på, at der i beskrivelsen af disse træk optræder problemer, der er af samme art som dem, de kontraderinerede begreber rejser, fordi personens egenskaber operationelt defineres negativt, nemlig som den afstand, der er mellem personens position og den ene yderpol. Jeg tror kun, at dette bliver et problem, når selve trækkene er kontraderinerede, således at den ene - og kun den ene - pol udgør den egentlige personlighedsbeskrivelse eller adfærdsbekrivelse, mens den anden blot benævner fraværet af personlighedstrækket eller adfærden. Trækpsykologien forudsætter, at hvert af trækkene er symmetriske på den måde, at de to poler er beskrivelsesmæssigt ligeværdige.

Det forekommer mig umiddelbart, at der er i hvert fald to af trækkene, der er kontraderinerede, forstået på den måde, at det er den ene yderpol, der udgør den egentlige personlighedsbeskrivelse, mens den anden yderpol kun beskrives som fravær af den første yderpols egenskaber. Neuroticisme er pr. definition dispositionen for at handle og forholde sig neurotisk, mens emotionel stabilitet ikke er en disposition for at handle på specifikt beskrivelige måder, men derimod en disposition for ikke at gøre det, nemlig ikke at handle og forholde sig neurotisk. Emotionel stabilitet er derfor en kontraderineret egenskab. Samvittighed er på samme måde en disposition for at handle på en bestemt måde, mens urettethed er en disposition for ikke at gøre det, hvorved også urettethed er kontraderineret. Hvis dette er rigtigt, betyder det, at der må være indbygget betingede kontekster i de forskellige items, der giver point for henholdsvis stabilitet og urettethed.

Som Dreier bemærker, er det kontraderineredes problematik mest indlysende, der hvor personlighedsbeskrivelser bliver normative. Der er ingen tvivl om, at trækpsykologien indeholder en skjult dagsorden, hvis den påstår, at trækkene neuroticisme og samvittighedsfuldhed ikke er normative og asymmetriske. Teorien om det kontraderinerede kan måske hjælpe til at afklare disse problemer.

Dreier omtaler desuden et andet fænomen, nemlig forholdet mellem de variationer, der er i de situationer, mennesker befinder sig i, og vores beskrivelser af variationer i deres tilstand. Tit følges situationsvariation og den beskrevne tilstandsvariation ad. Vi siger, at "han blev vred, fordi --". Men i tilskrivningen af en kontraderineret tilstand siger vi "han blev

ikke vred, selvom --". Den kontraderinerede beskrivelse henviser til en afvigelse fra det forventede, hvor personen ses i 3. persons perspektiv, som Dreier siger. Men hvor Dreier lægger hovedvægten på selve det fænomen, at der findes sådanne antagelser om sammenhængen mellem situationsvariation og tilstandsvariation, lægger beskrivelsen af det kontraderinerede problematik hovedvægten på det fænomen, at den kontraderinerede tilskrivning kun er meningsfuld, hvis der foreligger en sådan forventet sammenhæng, som den beskrevne person afviger fra. Den direkte tilskrivning, derimod, kan sagtens være meningsfuld, selvom der ikke foreligger en sådan forventet sammenhæng. Den direkte tilskrivning går jo tit ud på at fortælle om sammenhængen, snarere end at forudsætte den. Derfor er der den samme asymmetri mellem de to poler af beskrivelsen (f.eks. påvirket/upåvirket), som Dreier omtaler i forbindelse med de omvendte ord.

Selvet

Bertelsen giver i sin kommentar et supplement til meget af det, der i målartiklen siges om, hvordan begrebet om selvet bruges og kan bruges. På ét punkt er han dog uenig: Han siger, at der kan tales om et selv af første orden, nemlig rettetheden som sådan, og han definerer det ganske utvetydigt. På netop dette punkt må jeg give Bertelsen ret. Deraf følger også, at der kan tales om denne rettethed i ubetingede kontekster, og at den ikke er en social konstruktion.

Bertelsen og jeg er altså enige i, at rettethed mod rettethed er noget, der tales om i betingede kontekster, og at der kan tales om rettethed som sådan i ubetingede kontekster. Vi er sikkert også enige i, at når der tales om selvet, som det personen forholder sig til, når han forholder sig til sig selv, tales der om rettethed mod rettethed. Vi er måske ligefrem enige i, at det i de fleste tilfælde er i denne betydning, begrebet skal forstås og bliver forstået.

Hvis vi kan være enige så langt, er jeg fuldt tilfreds. Så kan vi nemlig også være enige om, at psykologien kan sige noget indsigtfuldt om rettetheden, hvilket Bertelsen i øvrigt har demonstreret så overbevisende, at der kan. Forskellen er så blot, at Bertelsen kalder dette for en beretning om selvet, mens jeg kalder det en beretning om "personlighedens eller den menneskelige værens grundvilkår" eller "forbundetheden", fordi jeg har så svært ved at forstå selvet som andet end det, man er rettet mod, når man er rettet mod sig selv.

Identitet

Schultz siger, at identitet er en egenskab ved menneskepsyken, som opnås gennem barndommen derved, at barnet binder sig til kulturens myte om menneskelivet. I denne betydning af ordet er det rigtigt, som Schultz siger, at individet i minimal-kulturen har identitet, samtidig med at han mangler begreb om det. Lad os kalde denne betydning af identitet for p-identitet (p for præreflektiv).

Samtidig lukker Schultz op for en anden måde at tale om identitet på, nemlig den reflektive identifikation med (en eller flere af) kulturens myter om den rigtige måde at kultivere mennesker på. Denne identitet kan kaldes r-identitet. Det er en identitet, der opstår, når man får begreb om den, og når den reflektive identifikation lykkes. Det er r-identitet, der er kontraderet, og som der tales om i måltiklen. Schultz har ret i, at forskellen mellem de to begreber fører til modstridende påstande om forskellen mellem minimal-kulturen og det moderne samfund. Denne modstrid kan ikke overvindes, så længe identitet defineres som p-identitet.

Schultz begreb om p-identitet fører imidlertid til det problem, at han med dette begreb kommer til at henvise til noget, der i socialpsykologien sædvanligvis beskrives med andre ord (der også begynder med i): Integration i det samfundsmæssige liv, internalisering af samfundsmæssige færdigheder, identifikation med samfundsmæssige normer. Disse eksisterer også i det, som Schultz kalder minimal-kulturen. Personligt ville jeg foretrække at kalde dem "livsform". R-identitet, derimod, er den identitet, som Erikson og Marcia taler om: Den personlige løsning på de integrations-, internaliserings- og identifikationsproblemer, som personen er i stand til at danne sig begreb om.

Schultz siger, at stenaldermennesker først kan få begreb om identitet, når de opdager, at stenalderdiskursen er en blandt mange mulige. Det er jeg helt enig i. Han fortsætter: Så er deres identitet truet, og så opdager de, hvad identitet er for noget. Det er jeg også enig i, hvis blot det ændres til: Så er deres livsform truet, og så opdager de, hvad identitet er for noget.

Schultz slutter med at spørge: Hvordan kan Poulsen mene, *både* at det ville være forkert at sige, at stenaldermanden havde identitet, *og* at det ville være forkert at sige, at stenaldermanden ikke havde identitet. Svaret er, at det kan man mene af samme grund, som man kan mene, *både* at det ville være forkert at sige om den nydelige dame i bussen, at hun er barberet, *og* at det ville være forkert at sige, at hun er ubarberet.

Når det i måltiklen ligefrem understreges, at det ville være politisk forkert at benægte stenaldermandens identitet, skyldes det den nærliggende misforståelse om, at folk i stenalderen ikke ejede evnen til refleksivitet. Selvfølgelig gjorde de det, og selvfølgelig kunne de tænke over, om det var klogest at bygge landsby på denne eller hin side af fjorden.

Udviklingen og det normative

Dreier fremhæver, at de kontraderede begrebers logik egner sig bedst til beskrivelsen af psykologiske fænomener, når disse indeholder elementer af udvikling og af noget normativt. Det viser sig f.eks. ved, at de omvendte ord ifølge måltiklen betegner udviklingsmål, snarere end noget oprindeligt. Desuden gør han opmærksom på, at artiklens eksempler kommer tæt på en kritisk-psykologisk opfattelse af personlighedsudvikling, "båret af udviklingen af en personlig handleevne til at leve under de aktuelt givne vilkår, udvide sin deltagelse i dem, bidrage til at udvide forholdene --".

Begge iagttagelser er for så vidt rigtige, og jeg mener sagens, at man kan købe den kritisk-psykologiske udviklingsbeskrivelse uden at købe hele den kritiske psykologi (som jeg igrigt ikke har noget særligt udestående med). Men spørgsmålet er, om der er nogen *indre* forbindelse mellem selve det, at de omvendte ords logik passer bedst til beskrivelsen af normative fænomener, og det at de eksempler der bedst illustrerer problemstillingen, kommer tæt på den udviklingsforståelse, som Dreier taler om. Det spørgsmål har jeg ikke kunnet finde noget svar på.

Dreier driller med en lille undtagelse fra denne hovedregel, idet han nævner muligheden for, at begrebet fremmedbestemmelse også er kontraderet. Det har han ret i, og grunden er, at ordet fremmedbestemmelse ikke blot er det modsatte af selvbestemmelse, men må defineres inden for en udviklingslogik eller udviklingsbeskrivelse, der taler om individets forvandling fra nul-bestemmelse over læring til selvbestemmelse, eller fra nul-bestemmelse over mislykket læring til fremmedbestemmelse.

Skal vi forbyde de omvendte ord?

Naturligvis skal vi ikke det. Sprogrensningspolitik har altid slået fejl. Jeg håber tværtimod at have vist, hvor stor respekt de omvendte ord fortjener, ikke som essenser i psyken, men som ord der er velegnede til at beskrive udviklingsmål, der er mere lokale end globale, selvom psykologien har en tilbøjelighed til at gøre sit budskab universelt.